

Az 1956-os forradalom utólag is jól érzékelhető, máig ható változást hozott Ausztria és Magyarország viszonyában csakúgy, mint Ausztria nemzetközi megítélésében és az osztrák polgárok önképének alakulásában. Utóbbit befolyásolta a felszámolásra ítélt Osztrák–Magyar Monarchia magterületeinek „életképtelen” kisállammá válása, a német birodalmisságban kiutat kereső, majd e birodalom náci formaváltozatának áldozatává váló Ausztria második világháború utáni helykeresése. A magyar–osztrák (határ menti) kapcsolatok az első világháború után mérgesedtek el annak ellenére, hogy a két ország kormányzati szinten egymás fontos partnerének számított. A második világháborút követően a nagypolitika volt feszültséggel terhes, miközben az ötvenes években a „vasfüggöny” lokális szinten a kommunikáció szinte minden formáját lehetetlenné tette. 1948 és 1953 között hidegháborús légkör uralkodott az osztrák–magyar kapcsolatokban. A nyugati határszakasz hermetikus lezárásával, 1949-től az aknamező telepítésével, 1950-től a drótakadály felhúzásával, majd a határövezet kialakításával a határ akadály-jellege kiteljesedett, a két oldal közötti kapcsolattartás gyakorlatilag lehetetlenné lett, számos megállapodás, amelyet előzőleg kötöttek, érvénytelenné vált. 1950-től a határ két oldalán élő lakosság közötti személyes érintkezés és a turistaforgalom szinte teljesen megszűnt, a határőrizeti szervek között pedig fegyveres határincidensekre is sor került. Ausztria polgári demokratikus irányú fejlődése révén mindazonáltal Magyarországnak közös és közvetlen határa lett egy szabad, független, nyugati demokráciaként működő országgal, ahol a közös határ túloldalán idővel nem fegyveres szovjetek álltak. Ennek hosszú ideig szinte csak a hátrányát érezték az itt lakók, volt azonban olyan történeti periódus, amikor előnnyé vált a térség határ menti fekvése. Az enyhülésre 1955–1956-ig kellett várni, azután pedig rövid idő múltán újra befagyott a közös határszakasz, vele együtt hűltek ki a kétoldalú kapcsolatok. Ausztria és Magyarország (az osztrák és a magyar társadalom) párbeszéde mégsem ott folytatódott 1956 forró ősze után, ahol az 1940-es évek végén abbamaradt.

1956 májusában a magyarországi Honvédelmi Tanács határozata nyomán megtörtént a műszaki zár aknamentesítése, de az osztrák–magyar határszakasz egy részén (északon Köpcsény, Kelénpatak, Dél-Burgenlandban pedig az Írott-kőtől Alsómedvesig/ [Großmürbisch]) már 1956 elejétől megkezdődött a műszaki zár elbontása. Az MDP PB által kezdeményezett – és a Varsói Szerződés tagállamaival nem egyeztetett – lépés eredményeképpen 1956. szeptember végéig 673-an kértek menedékjogot Ausztriában. Közülük 112-en szeptemberben hagyták el Magyarországot. A műszaki zár lebontását követően, még inkább azonban október 23-a után nagyon nagy részben a magyar menekültek befogadása és ellátása, a magyar népnek szánt adományok gyűjtése, és a külföldi segélyszállítmányok közvetítésében való osztrák részvétel formálta a kapcsolatokat.

Az osztrák közvélemény és a kormány – a marginalizált helyzetű kommunista párttagokat és szimpatizánsok kivéve – rokonszenvezett az októberi magyar forradalommal, miközben gondosan kellett ügyelnie arra, hogy az ország kényes nemzetközi helyzete ne váljon kritikussá. A magyarországi forradalom kirobbanásának napján még másfél esztendő sem választotta el az osztrákokat az 1955. május 15-i államszerződés kihirdetésétől, és néhány nap híján egy év telt el azóta, hogy az önállóság szovjet elismerése feltételeként semlegességi nyilatkozatot tettek, pontosabban szólva, hogy az osztrák parlament alkotmányba iktatta az Ausztria örökös semlegességéről szóló nyilatkozatot. Amikor 1955. október 25-én a Vörös Hadsereg és a szövetségesek csapatai megkezdték a kivonulást az országból, aligha gondolták az osztrák vezetők, hogy egy évvel később újabb szovjet invázió lehetőségével is szembe kell majd nézniük.

A bécsi kormánykörök a forradalom kitörésekor elsőként azzal a veszéllyel találták szembe magukat, hogy a magyar felkelők és a szovjet csapatok fegyveres konfliktusa esetleg átcsap a határ osztrák oldalára is. E mellett – alappal, vagy még inkább anélkül – egy másik problémával is meg kellett birkóznuk, nevezetesen, hogy az ellenőrizetlen határ és a rajta átvonuló tömeg ürügyet ad a szovjet vezetés számára, hogy Ausztriát az 1955. évi Molotov-féle alku felrúgásával megvádolja, és az ország semlegességét megkérdőjelezze. Mindeközben a szövetségi kormány számára súlyos gondot jelentett a határon átáramló tömeg ellátása, és az, hogy a menekültproblémát biztonságosan, emberségesen, és a nemzetközi konvenciókat betartva kezelje. Mindez komoly anyagi áldozatokat, logisztikai munkát és szívós diplomáciai erőfeszítéseket is követelt.

A szuverenitás visszanyerése, illetve a szovjetek távozása már 1955-től megnövelte nyugati szomszédunk vonzerejét a Rákosi diktatúrát elhagyók szemében. A forradalom első napjaiban még viszonylag kis számú magyar állampolgár lépte át az osztrák–magyar határt. A határ mentén élők közül sokan kihasználták a helyzet adta lehetőséget arra, hogy hosszú évek után ismét átlátogassanak Ausztriába, rokoni, baráti kapcsolataikat felelevenítsék. A valóságos országelhagyók első hullámában a kommunista erőszakszervezet és a pártapparátus funkcionáriusai keltek át a határon, részben a lincshangulat elől menekülve, részben azért, hogy az események végkimenetelét kívárlják. Többségük utóbb valóban visszatért Magyarországra. A szövetségi kormány belügyminisztere, Oskar Helmer október 26-án bejelentette, hogy Ausztria mindenki számára menedéket biztosít, függetlenül attól, hogy az illető milyen okból hagyta el a hazáját.¹ Ez jól illeszkedett abba a folyamatba, ami az osztrák menekült politika változását jellemezte 1945 és 1956 között. A második világháború után e téren még az etnikai szelektivitás érvényesült, és Bécs a befogadás, valamint az integráció során etnikai kritériumok szerint tett különbséget német (volksdeutsch) és a nem német anyanyelvű menekült között. A kétpólusú világ születésétől a menekültkérdés szélesebb nemzetközi összefüggésrendszerbe ágyazódott, és annak osztrák részről történt kezelése is a kelet-nyugati konfliktus logikájához alkalmazkodott.

¹ Gémes, Andreas: Deconstruction of a Myth? Austria and the Hungarian Refugees of 1956–57. <http://www.iwm.at/iwmauthor/andreas-gemes/> (2016.07.23.).

Megszűnt az ún. „DPs”,² illetve általában az „idegennyelvű menekültekkel” szemben alkalmazott addigi diszkrimináció, és megnőtt a kommunista rezsimiek elől menekülők iránti szolidaritás. Például Moszkva és Belgrád szakítása után a Jugoszláviából érkezők számíthattak szigorúbb elbírálásra, mivel a nyugati – vagyis az osztrák – megítélés szerint ők nem a politikai helyzet elől, hanem gazdasági érdekeiket követve menekültek el a hazájukból.) 1955 májusától a befogadó politika még liberálisabb lett, miután a „hivatalos Ausztria” – noha a kettő között semmilyen ok-okozati összefüggés nem állott fenn – a menekültek befogadásának politikáját a semlegesség származékaként kezelte. A nyugati és a népi demokráciák közötti rendszerellentétek, és Ausztria „térfélváltása” a kettévágott Európában abban is tetten érhető, hogy a politikai menekült státusz megadása elvált a személyes politikai üldöztetés tényétől.³

Ami azonban 1956 őszén és telén a magyar határszakaszon bekövetkezett, arra senki sem számított. A forradalom kezdetén számosan az osztrák vezetők közül valós lehetőségként számoltak a magyar átalakulás sikerével, ezért nagyobb menekülthullámra sem számítottak. Az akkor még szűk keresztmetszetű migrációs folyamat látva a belügyminisztériumban olyan „vészforgatókönyvet” dolgoztak ki, amely mintegy 6.000 menekült elhelyezését és ellátását tette lehetővé – röviddel később, csupán november 4-én haterzen menekültek át az osztrák-magyar határon, ami az osztrák hatóságokat teljesen meglepte.⁴ A második szovjet beavatkozás új helyzetet teremtett az osztrák-magyar határon. November 4. után a lakosság távozása Magyarországról tömeges menekülésbe fordult. Jóllehet az osztrák honvédelmi minisztérium október 24-én intézkedett a határ lezárásáról, az a forradalom napjaiban mindkét irányból könnyen átjárható volt. A nyugati magyar határ a következő hetekben a magyar nép exodusának helyszínévé vált. Az ország tömeges elhagyása 1957 januárjáig többé-kevésbé akadálytalanul folytatódott. A legtöbben a fővárosból távoztak a nyugati határon át, de nagyon magas volt a Nyugat-Magyarországról távozó aránya is. Miközben az ország lakosságának 4 %-a menekült Nyugatra, Sopron városára vetítve ez az arány elérte a 12 %-ot.⁵

1956. december 14-én a forradalom kitörésének kezdetétől összesen 131.961 menekült lépte át az osztrák-magyar határt. Közülük azonban számosan tovább is vándoroltak. December közepén Nagy-Britannia volt a legfontosabb befogadó ország, ahova akkorra 11.704-en érkeztek meg. Utóbbi korlátlan kvótát hirdetett a befogadásra,

² Displaced Persons. A DP kifejezést a német szóhasználat gyakran „Heimatvertriebene”, azaz a kitelepített, elűzött fogalmával jelöli mindazok esetében, akik a II. világháború végén, illetve a háború utáni kényszmigrációk során veszítették el otthonukat. 1945 után gyakorlatilag minden otthonától megfosztottat, deportáltat, kitelepítettet, menekültet, hontalan DP-ként tartottak számon a nyugati megszállási övezetekben.

³ Volf, Patrik-Paul: Der Politische Flüchtling als Symbol der Zweiten Republik. Zur Asyl- und Flüchtlingspolitik seit 1945. *Zeitgeschichte*, 1995/11–12. 415–435.

⁴ Prickler, Leonhard: Das Zusammenspiel staatlicher und privater Hilfsmassnahmen für die ungarischen Flüchtlinge in Österreich. Vom Traum zu Trümern. *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland*. Bd. 116. Eisenstadt, 2006. 219.

⁵ Gémes i.m.

csakúgy mint Németország, Franciaország és Kanada. Az Egyesült Államok az idő tájt 21.500 fő befogadásáról nyilatkozott, ami magasnak számított ugyan, de összehasonlítva Svájcjal, amely a méreteihez képest igen nagy számú menekült – 10.000 fő – befogadására tett ígéretet, nem volt kimagasló. Az amerikai adminisztrációs gépezet viszonylag lassan indult be. Dolláradományai (500.000 USD) mellett november folyamán az amerikai kormány a vízum megadásának előfeltételeként elsőként orvosi vizsgálatok elvégzésére és a szükséges védőoltások beadására alkalmas személyzetet állított munkába Salzburgban. Ugyanabban a hónapban nagyobb pénzbeli támogatás (20 millió schilling) csak a Német Szövetségi Köztársaságból érkezett.⁶ Franciaország 500.000, az ICEM (Intergovernmental Committee for European Migration) 650.000 schillinget utalt át az osztrák kormány számára.⁷ A befogadás költségei akkor már igen magasra rúgtak. Az osztrák diplomácia számára ezek a napok a támogatás (legyen az a letelepitési kvóták növelése, vagy anyagi segítség) keresésének jegyében teltek. Bécs megpróbálta az Európa Tanács segítségét igénybe venni, és a politikai támogatás mellé valamennyi nyugati nagyhatalomtól anyagi eszközöket is kért. Egyes külföldi nagykövetségek (például a brüsszeli osztrák misszió) adománygyűjtő akciókat szerveztek, és a kormány adományszámlát nyitott a menekültek ellátási költségeinek fedezésére, mely célra viszonylag hamar 20 millió schilling gyűlt össze.⁸ Ezen kívül az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1.000.000 francia frank támogatást különített el a szervezet reprezentációs keretéből, melyet az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága bécsi képviselőjéhez utalt át.⁹

Ezek az összegek tűzoltásra elegendőek voltak, de az Ausztriára jutó terhet – amely természetesen összehasonlíthatatlanul nagyobb volt bármely más országnál – érdemben nem enyhítették. Novemberben az osztrák vezetés még 20.000 menekült hat hónapra szóló ellátása alapján kalkulálta a költségeket, s azokat 162 millió schillingben állapította meg. Ennek azonban csupán az egyötöd része gyűlt össze a támogatásokból. A befogadottak száma ráadásul rövid idő alatt a többszörösére emelkedett. December közepén az érkezettek közül 61.222 fő hagyta el a szomszédos államot, több mint 70.000-en azonban továbbra is Ausztriában tartózkodtak 14 menekülttáborban. A számok és az arányok napról napra változtak. Az év végét nagyjából 68.000-en várták Ausztriában, és 85.000-en utaztak tovább más európai és tengerentúli országokba, illetve Dél-Afrikába és Izraelbe. Az osztrák tartományok természetesen nem egyenlő mértékben vették ki a részüket a menekültek elszállásolásából. Noha a belügyminisztérium menekültügyben illetékes, és a Bécsben működő követségekkel kapcsolatot tartó munkatársa már november kö-

⁶ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Archiv der Republik (AdR) Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten (BMfAA) Sektion II-pol. 1956. Kt. 403. Ungarn 3D. 520679, 520664. Sektion II-pol. 1956. Ungarn 3a-3c- Kt. 403.a. A menekültkérdés pénzügyi vonatkozásai. III. Amerikai segítség a menekülteknek. Feljegyzés, Bécs, 1956. november 19., november 20.

⁷ ÖStA AdR BMfAA Sektion II-pol. 1956. Kt. 403. Ungarn 3D. 520773. pol. 56. Kosten für die Betreuung der ungar. Flüchtlinge. Anfrage des Europarates, 1956. november 11.

⁸ ÖStA AdR BMfAA Sektion II-pol. 1956. Kt. 403. Ungarn 3D. 511190. pol. 56. A brüsszeli osztrák nagykövetség jelentése, 1956. november 7.; Prickler 2006. 19

⁹ ÖStA AdR BMfAA Sektion II-pol. 1956. Kt. 403. Ungarn 3D. 511190. pol. 56.

zépén jelezte, hogy Burgenlandban ki lehet tenni a megtelt táblát,¹⁰ a legtöbben nem itt, hanem Alsó-Ausztriában tartózkodtak. Ez nem meglepő, hiszen a tartomány területén, Traiskirchenben működött a legnagyobb osztrák befogadó tábor. A legtöbb menekült ezen kívül Felső-Ausztriában, Burgenlandban és Bécsben talált átmeneti szállást.

Az érkezők átlagéletkora 25 év körül volt, zömük szakmunkásként és mezőgazdasági munkásként dolgozott, és csupán 1/5 részük volt gyerek és nő. Az osztrák kormány részéről szinte azonnal felvetődött a kérdés: vajon hogyan lehet az osztrák gazdaság számára hasznossá tenni őket? A fejfájást az okozta, hogy a menekültek legvállalkozóbb, képzett és legaktívabb rétege volt az, amely leginkább hajlandó volt tovább utazni, és távolabbi országokban szerencsét próbálni. Ausztriában elsősorban azok maradtak, akiket koruk vagy egészségi állapotuk akadályozott a tovább jutásban. Akik az Egyesült Államokba akartak emigrálni, szintén nem mozdultak, mert az amerikai törvények csak az első befogadó államból érkezőknek biztosítottak menedékjogot. Washington ráadásul csak a szigorú amerikai egészségügyi előírások betartásával engedett be menekülteket, ami az oltalmat adók körében azt az érzést keltette, hogy majd az osztrák társadalomra hárul a gyengélkedők és a betegek eltartása.

A tengerentúlra készülők mellett azok is Ausztriában várakoztak, akik bíztak a magyarországi helyzet javulásában, vagy reménykedtek még valamiféle kedvező fordulatban. A irántuk és a további érkezők iránt érzett szimpátia, a kezdeti eufória és lelkesedés idővel alábbhagyott. A tömegek fogadása az éppen csak emelkedni kezdő életszínvonal alapjait fenyegette. A lakosság nap mint nap szembesült a válságot kísérő adminisztratív kaósszal. Nem csupán a pénz hiánya okozott gondot, hanem az adományok és a humán erőforrások elosztása is átláthatatlan volt, a különböző segélyszervezetek (a Vörös kereszt, az Arbeitersamaritanerbund, a Máltai Szeretetszolgálat, a Volkshilfe, a Caritas stb.) koordinálatlanul végezték a munkájukat. November közepén a belügyminisztérium szerződést kötött a Vörös keresztrel és az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosságával, hogy december 15-től a 25.000 menekült gondozását, orvosi kezelését, ruhákkal való ellátását az említett szervezetek közösen végzik. Hasonlóan rájuk hárult az említett szervezetek tevékenységének összehangolása. November 5-én a belügyminisztériumban lefektették az ún. 10 UH (Ungarnhilfe) osztály működésének alapjait, mely idővel ellátta a menekültügyi központi koordinációs feladatait.¹¹

A kritikus hangok viszont egyre csak hangosabbak lettek az osztrák sajtóban. Az országban az 1950-es években a bruttó keresetek viszonylag jelentősen, de nagy eltérésekkel növekedtek. Egy átlagos munkás keresete 1950 és 1957 között reálértéken 46, egy alkalmazotté 67, egy tisztviselőé pedig 83 %-kal nőtt. Nem csupán a növekedés üteme, hanem a keresetek nominális értéke között is jelentős eltérések voltak, ami miatt a társadalmon belül feszültségek keletkeztek, de a lakosság helyzete egyenletesen javult.¹² A menekül-

¹⁰ ÖStA AdR BMfAA Sektion II. pol. 1956. Kt. 403. Ungarn 3D. 520527-pol. 56. Bundeskanzleramt für auswärtige Angelegenheiten. Magyar menekültek beáramlása Burgenlandba. Bécs, 1956. november 16.

¹¹ Prickler i. m. 23.

¹² A jövedelemtranszfer növekedését és egyúttal az osztrák gazdaság konjunktúris felfutását jól

tek ellátása komoly, mindazonáltal csak átmeneti problémát jelentett, ami mérsékelte a befogadással kapcsolatos korábbi lelkesedést, de valódi, gazdasági realitásból következő oka nem volt. A menekülteket ennek ellenére több helyütt emlegették „*ügynevezett menekültként*”. A jól képzett, jó egzisztencia-teremtő képességekkel és lehetőségekkel rendelkező bevándorlókat (orvosokat, mérnököket), akiket a lágerpszichózis is gyorsabb integrációra sarkallt, már a kezdetek kezdetén sem tekintették segélyre szoruló elesetteknek. A szellemi foglalkozásúak száma azonban, mint említettük, viszonylag csekély, arányuk a teljes kivándorló népességhez képest hozzávetőlegesen 25 % volt.

A többség komolyabb beilleszkedési folyamat küszöbére lépett. Eltartásukról, életfeltételeik biztosításáról – ruházásukat, élelmezésüket, utaztatásukat egyaránt beleértve – az államnak kellett gondoskodni. Ennek a következménye az lett, hogy a tartóssá váló „átmeneti helyzet” nyomán egyes médiumok a hősből az osztrák jóléti állam élőködőivé degradálták a Magyarországról érkezett és Ausztriában letelepedett menekülteket.¹³ Julius Raab kormányának elemi érdeke volt, hogy Ausztria mint elismert menedékhely a „szabad, nyugati államok” közé soroltassa magát, de az is, hogy közben az otthoni hangulat ne romoljon tovább, és a menekült táborok se nyeljék feneketlen zsákként a pénzeiket, fenntartásuk mellett lépésenként hasznosítsák az érkezők munkaerő képességét és szellemi potenciálját. Ez természetesen egyelőre csupán elvi lehetőségként merült fel. A kormány próbált ugyan bizonyos összegeket elkülöníteni a helyben maradó magyarok osztrák gazdaságba történő integrálására, ám az ehhez szükséges források egyelőre teljességgel hiányoztak az államkasszából. A válság közvetlen enyhítését a kollektív nyugati felelősségviselés segítette volna elő. Ennek a korlátaira már utaltunk. Súlyosbította a helyzetet, hogy egyes befogadó országok maguk is próbáltak válogatni a menekültek között. Belgium például elsősorban fiatalokra és férfiakra tartott igényt.¹⁴ Az egyetemisták iránt különösen nagy volt az érdeklődés. A löweni egyetem a *Caritas Catholica*-val közösen ajánlott továbbtanulási lehetőséget magyar egyetemisták számára. Frederick William Deakin történész, az oxfordi egyetem rektor-helyettese, a Magyarországról sokat publikált, az országot kiválóan ismerő Carlile Aylmer Macartney, a Foreign Office Research Department magyar szekciójának egykori vezetője, az edinburgh-i egyetem professzora és Hugh Seton Watson (a politológus, történész Robert Seton Watson fia) a londoni egyetem tanára szintén felkereste a gyűjtőhelyeket száz magyar fiatal átvételének ígéretével.¹⁵ A kanadai Vancouverben a University of British Columbia közel kétszáz soproni er-

mutatja, hogy 1950–1957 között a jövedelmek összege 21.090 millió schillingről 53.690 millió schillingre, a levonások 2.686-ról 7.600 millió schillingre emelkedtek. Lásd: Löhne, Gehälter und Masseneinkommen in Österreich 1950-1957. In: *Monatsberichte des Österreichischen Institutes für Wirtschaftsforschung*. Beilage Nr. 58. XXXI. Jahrgang. Wien, Oktober 1958. 6.

¹³ Lásd: *Rásky, Béla*: „Flüchtlinge haben auch Pflichten.“ Österreich und die Ungarnflüchtlinge 1956. Vortrag im Rahmen einer Konferenz der Außenstelle Budapest des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Institutes am 12. Oktober 1998 „Österreich – Ungarn? Und gegen wen?“ <http://www.kakanien-revisited.at/beitr/fallstudie/BRasky1.pdf>. (2016. 07. 23.).

¹⁴ *Gémes* i.m.

¹⁵ ÖStA AdR BMfAA Sektion II-pol. 1956. Kt. 404. Ungarn 3D. Az osztrák belügyminisztérium feljegyzése,

dómérnök hallgató és 28 oktató számára biztosította a továbbtanulást – és persze a helyet a kanadai nemzetgazdaságban. A bécsi sajtóban arról is bőven lehetett olvasni, hogy az NSZK-ban a munkaerőpiaci igényeknek megfelelően történik a befogadás. Nyugatnémet cégek osztrák leányvállalatai valóban elküldték ügynökeiket a táborokba, hogy magyar munkaerőt keressenek a szükségleteik kielégítésére. Az első németországi transzportok meg is teltek kvalifikált, fiatal szakemberekkel. A különböző magánérdekeltségek mellett állami szervek, mint például a hamburgi munkaügyi hivatal is küldtek képviselőket – igaz, a németországi átmeneti táborokba –, hogy a munkaerő igényeket figyelembe véve válogassanak a menekültek között. Olyan egyedi esetekről is tudni lehet, hogy német ügynökök temperamentumos magyar táncosnőkkel kívánták frissíteni a szórakoztató ipar munkaerő-állományát, és rátermett „csárdáskirálynők” után fürkészték a kivándoroltak között.¹⁶ Az ENSZ illetékesei mindenesetre – kétségtelenül a bécsi vezetés nyomására – hatvan kormánynál jártak közbe a menekültek hangsúlyozottan különbségtétel nélküli befogadása érdekében.¹⁷

Eközben a Szovjetunióban és a magyar sajtóban is rendre olyan hírek jelentek meg, amelyek Ausztria amúgy is kényes helyzetét még bizonytalanabbá igyekeztek tenni. Ezek részben a repatriálás kérdését érintették. Hátterükben az állt, hogy magyar külügyminisztérium szóbeli jegyzékben követelte: az osztrák kormány gondoskodjon róla, hogy az október 23. után osztrák területre tévedt, és onnan „erőszakosan” elhurcolt gyerekek visszakerüljenek a szüleikhez Magyarországra. A jegyzék nyomán született szovjet hírügynökségi jelentést még november 30-án közölték a *Pravdában* és az *Izvesztyijában* is. A cikkek nyíltan emberkereskedelemmel vádolták meg Ausztriát.¹⁸ Az írások másik része a semlegesség megsértését vetette az osztrákok szemére, és fegyveres emigráns bandák, egykori horthysta politikusok és katonatisztek Magyarországra juttatásával vádolták meg az osztrák hatóságokat.¹⁹ Mindezek nyomán sokan aggodalommal latolgatták egy Ausztria elleni esetleges szovjet katonai akció esélyeit.

Igaz ugyan, hogy 1956 őszén minden eshetőséggel számolni kellett, de a szovjet beavatkozásról szóló híreszteléseket a fantázia világába kell utalnunk. Amerikai részről sem Eisenhower elnök, sem az alelnök, Richard Nixon nem tartott attól, hogy a magyarországi beavatkozás után a szovjet vezetés Ausztria újbóli megszállására vállalkozna. Vezető szovjet politikusok hasonló visszafogottsággal kezelték a kérdést. Valerian Zorin külügyminiszter-helyettes Norbert Bischoff moszkvai osztrák nagykövet tiltakozására távolságtartóan beszélt a sajtó és az „alárendelt szervek” által összeszedett információkról.²⁰ Josef Schöner, a bécsi külügyminisztérium politikai osztályának vezetője és Dimirij

1956. október 15. A leuveni egyetem rektorának levele az osztrák külügyminiszterhez, 1956. november 13.

¹⁶ Die Alten kommen später. *Der Spiegel*, 1956. december 5. 13–14.

¹⁷ ÖStA AdR BMfAA Sektion II-pol. 1956. Kt. 403. Ungarn 3D. 511190. 520770. pol. 56. Az osztrák külügyminisztérium távirata d.n., illetve James M. Reed ENSZ Főmegbízott jelentése, 1956. november 6.

¹⁸ A szovjet sajtó Ausztriáról. U.o. 511140. pol. 56.

¹⁹ Lásd: *Gecsenyi Lajos*: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1956-1964. Magyar Országos Levéltár, 2000. 34. Iratszám: 4.

²⁰ U.o. 35. Iratszám: 5. Norbert Bischoff jelentése, Moszkva, 1956. november 3.

Sepilov szovjet külügyminiszter november 11-én New Yorkban az ENSZ főttitkárának társaságában tárgyalt egymással. Sepilov a megbeszélésen előhozakodott az Ausztriából Magyarországra tartó állítólagos fegyverszállítmányok ügyével. Schöber cáfolta, hogy az osztrák kormány akár fegyvereket, akár önkénteseket engedne át az országán. Jelezte, hogy a hatóságai ellenőrzik a Vörös kereszt gyűjtőhelyeit is, de semmiféle olyan szállítást nem észleltek, amely Ausztria semleges státuszán csorbát ejthet. Sepilov – akinek feltehetően megbízható információk álltak a rendelkezésére – ezt nem is vonta kétségbe, egyszermind cáfolta azokat a híreket, hogy a Magyarország nyugati határain szovjet csapatösszevonások zajlanak, és kijelentette: a Szovjetunió, amelynek esze ágában sincs Ausztriát fenyegetni, messzemenően tiszteletben tartja az ország semlegességét.²¹ Sepilov a plenáris ülésen tartott beszédében utalt ugyan Ausztria érintettségére, sokat elárul azonban, hogy ennek során a sajtó információira és nem a szovjet külügyi vezetés saját ismereteire támaszkodott.

Moszkva számára az osztrák semlegesség tiszteletben tartása stratégiai eszköz volt a birodalom nemzetközi presztízsének erősítésében, másrészt azt a célt szolgálta, hogy nemzetközi kezdeményezései számára semleges partnert tartson fenn. (Ausztria ilyen szerepet játszott például a német, illetve a berlini kérdés kapcsán.) Ez nem akadályozta meg a kancellárt, hogy a szovjet nagykövet előtt energikusan cáfolja azokat a vádakokat, melyek szerint Ausztria nem felel meg a vele szemben támasztott semlegességi elvárásoknak. Itt is elhangzott azonban, hogy a vádaskodások nem közvetlenül a szovjet vezetéstől, hanem a – kétségkívül irányított – szovjet és magyar sajtótól származtak. A kancellár mindazonáltal beszámolt azokról az intézkedésekről is, amelyeknek a célja a semlegességi feltételeknek való megfelelés volt. Ezek között szerepelt egy olyan védőzóna létrehozása, ahova a Bundesheer megakadályozhatta illetéktelenek belépését. A határ ellenőrzése osztrák részről már október utolsó napjaiban fokozódott, védve az ország neutralitását, Bécsben igyekeztek a nyitott határ látszatát is elkerülni, valamint a szabályok nemzetközi obszervációját lehetővé tenni. A zárt zóna felügyeletét a védelmi miniszter és a nagyhatalmak katonai attaséi ellenőrizték. Mindemellett az idegen útlevelek tulajdonosaira vízumkorlátozásokat vezettek be, megakadályozandó a korábbi emigránsok visszaszivárgását, korlátozták a menekültek politikai tevékenységét, és internálták a fegyverrel rendelkezőket.²² A Magyarországról érkezettek között többen azzal a titkosszolgálati megbízással érkeztek, hogy az emigránsok között besúgóhálózatot hozzanak létre. Az osztrák kormánynak nem voltak eszközei arra, hogy ezeket a személyeket az áradatból kiszűrje, ugyanakkor provokálni sem akarta a szovjeteket azzal, hogy nyugati, elsősorban az angol és amerikai szolgálatok ügynökei számára nyíltan biztosítja a határon átlépők ellenőrzését.²³

²¹ ÖStA AdR BMfAA Sektion II-pol. 1956. Kt. 403.a. Ungarn 3a-3c Ausztria állandó ENSZ képviselőjének távirata, New York, 1956. november 19.

²² ÖStA AdR BMfAA Sektion II-pol. 1956. Kt. 403.a. Ungarn 3a-3c Az osztrák külügyminisztérium távirata, 1956. november 11.

²³ *Report on Hungarian Refugees*. Central Intelligence Agency. Center for the Study of Intelligence. Studies Archive Indexes. Volume 2. Issue 1. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol2no1/html/v02i1a07p_0001.htm. (2016. 07. 24.). d.n.

A fentiek betartásában azonban nem volt következetes az osztrák vezetés. November 3-án Helmer belügyminiszter személyesen kísérte el a Bécsből Budapestre tartó Kéthly Annát és a szintén emigrációban élő, politikailag aktív Szélig Imrét Sopronba, majd – miután a Nagy Imre-kormány tagjává kinevezett Kéthly már nem tudott kijutni a városból – másnap szintén személyes kíséretet biztosított számukra vissza az osztrák fővárosba. Helmer a MEFESZ soproni vezetőségétől tájékozódhatott a magyarországi helyzetről, és látva az utcákon uralkodó pánikot, szemernyi kétsége sem maradhatott afelől, hogy a menekültek száma az elkövetkező napokban viharos gyorsasággal fog növekedni. Az osztrák vezetés repülőjegyekkel, ruházattal, hazatérve pedig okmányokkal segítette az ENSZ new york-i palotájába tartó Kéthlyt és kísérőit. Mindeközben az államminisztert Sopronból kísérő MEFESZ-vezető, Bujdosó Alpár internálás helyett egészen Bécsig utazott pisztolyával a nadrágzsebében, mígnem szétszedte és a Szociáldemokrata Párt egyik irodai asztalfiókjában elhelyezte. Internálás helyett Kreisky külügyi államtitkár egészen a New Yorkba tartó repülőgépig kísérte az emigránsokat.²⁴ Ugyanez az osztrák vezetés ugyanakkor megkadályozta Nagy Ferenc beutazását Magyarországra, és közölte a State Department-tel, hogy emigráns politikusok beutazását nem tartja célravezetőnek, hacsak – amire kevés precedens akadt – nem magyarországi meghívóval a zsebükben érkeznek az Egyesült Államokból.²⁵

A példák sora folytatható, a kibontakozó kép finomra hangolása még inkább. A fentiekre azért hivatkoztunk, hogy lássuk: Ausztria számára új korszak kezdődött 1955-ben. Hosszú idő után ismét szabadon határozhatta meg saját politikai státuszát. Julius Raab kancellár a katonai semlegességgel nem kívánta politikai vákuumba vezetni országát. Nyilatkozataiban egyértelműen jelezte: külpolitikájának alapvetése, hogy Ausztria a semlegesség csorbítása nélkül a nyugati államok értékközösségéhez csatlakozzon.

Ausztria 1957 végéig mintegy 19 ezer magyart fogadott be. (Ennél többen csak Nagy-Britanniában, Kanadában és az Egyesült Államokban telepedtek le.) Önmagában ez a tény, és a probléma kezelése minden ellentmondásosságával együtt is az említett politikát tükrözte. 1956-1957 fordulója önmaga megítélésében, és a nemzetközi közösség előtt is erkölcsi sikert hozott Ausztria számára. Miközben önmagát a politikailag irreleváns „bevándorlási célország” helyett menekülteket befogadó országgént határozta meg,

²⁴ A közvélemény előtt is kevésbé ismeretes a soproni MEFESZ vezetőjének a küldetése. Bujdosót november 4-én választották a Kéthly Anna által vezetett küldöttség tagjai közé. A delegáció tagjai a Sopronba érkező Oskar Helmer osztrák belügyminiszter kíséretében hagyták el az országot. A csoport tagjaként találkozott többek között Robert Wagnerrel, New York polgármesterével, Averell Harimann New York-i kormányzóval és Dag Hammarskjölddel, az ENSZ főtitkárával. J.F. Dulles amerikai külügyminiszter sugallatára egyetemeken tartott előadásokat a magyar forradalomról. 1957 januárjában Kéthly Anna és Bruno Kreisky későbbi osztrák külügyminiszter, majd kancellár segítségével visszatért Bécsbe, ahol társaival megalakította a külföldi MEFESZ-t (UFHS). 1957 márciusától október végéig az UFHS titkárságának megbízásából Pakisztánban, Indiában, Taiföldön, Burmában, Indonéziában és Japánban próbált támogatókat szerezni a magyar ügynek. A részletekről bővebben: *Bujdosó Alpár*: 299 nap. Magyar Műhely Kiadó – 1956-os Intézet, Budapest, 2003.

²⁵ ÖStA AdR BMfAA Sektion II-pol. 1956. Kt. 403.a. Ungarn 3a-3c 519.689-pol/56. A washingtoni osztrák nagykövetség távirata a kancelláriának, 1956. november 1.

kétségbe vonhatatlan tényé tette, hogy az ország katonai neutralitása nem jelent egyúttal ideológiai semlegességet. Az osztrákok a kényes helyzetben is egyértelműen foglaltak állást a magyarországi politikai, és a határaikon belül elmélyült menekült válság megoldásának ügyében. Önmagában az a tény, hogy Ausztria a magyarok jelentős része számára a jobb életminőséget kínáló demokratikus alternatíva útját jelentette, határozottan megerősítette és szimbolizálta is az ország nyugati orientációját. Az „aktív semlegesség” politikájának Raab kancellár által lerakott alapjaira épülhetett osztrák állam későbbi nemzetközi mediátori szerepvállalása, ami Bécs politikai pozícióját évtizedekig meghatározta. A magyar forradalom és annak tragikus vége sajátos módon segítette előre Ausztriát az ide vezető úton, azaz járult hozzá a szuverén osztrák állam politikai nagykorúvá válásának folyamatához.

Sz. Egyed Emma: Templom u. 12.